

اپوکریفای عهد عتیق: کتاب‌های فراموش شده عهد عتیق

● میرنادر محمدزاده

سبعینی^۲ معروف شد. به علاوه، براساس داستان معروفی که شرح آن نخستین بار در نامه آریستایوس آمده بود، بطلمیوس دوم ملقب به فیلالفوس به هفتاد و دورین (شش رتن از هریک از اسباط دوازده‌گانه اسرائیل) مأموریت داد که کتاب مقدس را به زبان یونانی برگردانند. آنها کار ترجمه را با سرعتی شگفت‌آور طی هفتاد و دوروز در جزیره فاروس^۳ انجام دادند. این ترجمه یونانی تأثیر به‌سزایی در نفوذ یکتاپرستی یهودی در قلمرو تحت سیطره یونان داشت و به کتاب مقدس یهودیان و بعدها مسیحیان ساکن کرانه‌های مدیترانه بدل شد.^۴ در آن ترجمه، کتبی وجود داشت که بعدها دانشمندان مخالف یونانی مآبی در شورای یبنة در سال‌های ۹۰ تا ۱۰۰ میلادی آنها را به سبب نداشتن اصل عبری کنار گذاشتند.^۵

بنابراین از عهد قدیم دو نسخه مهم قدیمی در دسترس است. یکی به زبان اصلی، یعنی عبری؛ و دیگری به زبان یونانی. تفاوت این دو نسخه در این است که برخی از کتاب‌های نسخه یونانی در نسخه عبری وجود ندارد، افزون بر این، برخی از کتاب‌ها در نسخه یونانی مفصل‌ترند. ترجمه‌هایی که بعدها از عهد قدیم به زبان لاتینی صورت گرفت بر این نسخه‌ها متکی بودند. تا زمانی که قدیس هیرونوموس^۶ ترجمه سبعینی را کنار زد، این ترجمه عهد عتیق مورد پذیرش تقریباً تمامی کلیساها بود و مؤلفان عهد جدید نیز از آن استفاده می‌کردند. به استثنای ترجمه سریانی کتاب مقدس، پشیتو^۷، و وولگات^۸، تمامی برگردان‌های کهن کتاب مقدس از روی ترجمه سبعینی انجام پذیرفتند و بنابراین نسبت به نسخه عبری اضافاتی دارند.^۹

قدیس هیرونوموس در ترجمه لاتینی وولگات، اگرچه درباره مرجعیت برخی از آثار اضافی در ترجمه سبعینی تردید داشت، شماری از کتاب‌های قانونی ثانی را (همچون طوبیت، یهودیت) ترجمه کرد

- اپوکریفای عهد عتیق: کتاب‌های فراموش شده عهد عتیق
- مترجمان: عباس رسول‌زاده، جواد باغبانی
- مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی
- چاپ اول بهار ۱۳۸۳

پس از اشغال سرزمین فلسطین در قرن چهارم پیش از میلاد به دست اسکندر، یهودیان در سراسر امپراتوری ایشان پراکنده شدند و به تدریج زبان مادری خود (عبری) را فراموش کردند و به زبان یونانی رو آوردند. زمانی که یونانی، زبان عمومی حوزه مدیترانه شد، عهد قدیم^۱ - کتاب مقدس یهود - برای عموم مردم غیر قابل درک بود. بدین دلیل در قرن سوم پیش از میلاد دانشمندان یهودی عهد قدیم را، برای برآوردن نیازهای دینی و نیز تبلیغ و دفاع از کیش خود، به یونانی ترجمه کردند که به دلیل اشتراک هفتاد نفر مترجم در آن به ترجمه هفتادی یا

کلیسای ارتدکس شرقی این کتاب‌ها را جهت تهذیب اخلاقی و خواندن در هنگام نیایش عمومی مفید می‌دانند، ولی برای وضع اعتقادات همچون قانون اولی نیستند. بنابراین آنها هم در شرق و هم در غرب به عنوان قانونی و ملهم شناخته می‌شوند.^{۲۳} با این کار شماره کتب عهد عتیق نزد آنها به ۴۶ کتاب رسید.

اغلب پروتستان‌ها، اپوکریفا را متون غیر وحیانی در نظر گرفته‌اند. علت کنار گذاشته شدن آنها توسط مارتین لوتر^{۲۴}، در قرن شانزدهم، یونانی‌زدایی از کتاب مقدس بود، چون بسیاری از این کتاب‌ها متأثر از فرهنگ یونانی بودند. اما او با وجود غیر وحیانی دانستن این کتب آنها را مفید می‌دانست.

کالونیس^{۲۵} شاخه دیگر پروتستان‌ها، آنها را کاملاً کنار گذاشتند، ولی برخی گروه‌ها آنها را حداقل تا اندازه‌ای برای مهدب شدن مفید دانستند. لذا متون اپوکریفا یا قانون ثانی تا ۱۸۲۷ م - که انجمن‌های آمریکایی و بریتانیایی آن را از کتاب مقدس حذف کردند - همراه با کتاب مقدس وجود داشت.^{۲۶} بر این اساس نسخه‌های عهد عتیق پروتستانی پدید آمد که با تنخ^{۲۷} یهودیان برابر است. از آنجا که معمولاً پروتستان‌ها به ترجمه و نشر کتاب مقدس اقدام می‌کنند، نسخه‌های فاقد اپوکریفا در جهان فراوان‌تر است.^{۲۸}

کتاب‌های اپوکریفایی یا قانون ثانوی عهد قدیم؛ تعداد کتاب‌های اپوکریفایی هم از نظر فرقه‌های مختلف و هم در تقسیم‌بندی دانشمندان گوناگون است. کتاب‌هایی که برای کلیسای کاتولیک و ارتدکس قانونی است عبارت‌اند از:

طوبیت^{۲۹}؛ یهودیت^{۳۰}؛ اضافات کتاب استرا^{۳۱}؛ کتاب حکمت سلیمان^{۳۲}؛ حکمت یسوع بن سیرا^{۳۳}؛ کتاب باروک^{۳۴}؛ رساله ارمیا^{۳۵} (رساله ارمیا در ترجمه وولگات باب ششم باروک ولی در یونانی مستقل است)؛ غزل سه جوان پاک یا سه فرزند مقدس^{۳۶}؛ قصه سوسنه^{۳۷}؛ قصه بعل و اژدها^{۳۸}؛ اول مکابیان؛ دوم مکابیان؛

شاخه ارتدکس علاوه بر این، کتب سوم و چهارم مکابیان، اول و دوم اسدرا^{۳۹} یا عزراء^{۳۹}، دعای منسی و باب ۱۵۱ مزامیر را نیز معتبر می‌دانند.

محتوای کتب اپوکریفا. محتوای این کتاب‌ها، متنوع است. این متون ارزشمندترین زنجیره ارتباطی را بین عهد قدیم و عهد جدید برقرار می‌کنند. به ویژه از میان این کتاب‌ها، حکمت سلیمان به عقیده عهد

و ملحقات کتاب‌های استر و دانیال را به پیوست ترجمه خود که براساس کتاب مقدس عبری انجام پذیرفته بود، افزود و ترجمه سایر کتاب‌های قانون ثانی یا اپوکریفا^۱ را از قلم انداخت. همچنین او اولین کسی بود که عبارت اپوکریفا را به معنای غیر قانونی^{۱۱} برای این آثار به کار برد.^{۱۲}

اپوکریفا از ریشه یونانی "apokryptein" به معنای مخفی و پوشیده است. در ادبیات کتاب مقدس آثاری وجود دارد که در کتاب‌های رسمی و قابل قبول عموم مسیحیان، موجود نیست. تاریخ کاربرد این واژه نشان می‌دهد که به نوشته‌های باطنی^{۱۳} مربوط است که در ابتدا برای همه مسیحیان و حتی یهودیان دارای ارزش بودند، سپس فقط برای خواندن رواشمرده شدند و در نهایت یهودیان - چنان که ذکر شد - و برخی از مسیحیان آنها را کنار گذاشتند. اپوکریفا در معنای وسیع، به مفهوم نوشته‌هایی با مرجعیت مشکوک است.^{۱۴} نوشته‌هایی که قانونی و رسمی بودن آنها بحث‌برانگیز است. این متون در دوره معبد دوم (قرن دوم پیش از میلاد تا قرن اول میلادی) نوشته شده‌اند.

آباء کلیسا^{۱۵}، متون اپوکریفایی را مقدس، مشروع و مورد احترام می‌شمردند. به ویژه آنهایی که عبری نمی‌دانستند و فقط به ترجمه سبعینی متکی بودند. از این رو، مسیحیان این نسخه را معتبر دانسته و به استفاده از آن ادامه دادند تا اینکه پروتستان‌ها در قرن شانزدهم به نسخه عبری بازگشتند و کتاب‌های نسخه سبعینی و وولگات را غیر رسمی و غیر قانونی اعلام کردند.

بنابراین، دیدگاه کلیساها درباره کتاب‌های اپوکریفا مختلف است. در کلیساهای کاتولیک رومی و ارتدکس شرقی این واژه (اپوکریفا) فقط برای کتب بدعتی^{۱۶} و غیر قانونی به ویژه به متونی تحت عنوان سوداپیگرافا^{۱۷} به کار برده می‌شوند. این عبارت در حقیقت عنوانی است که پروتستان‌ها بر آنها گذارده‌اند. کاتولیک‌ها عنوان قانون ثانوی^{۱۸} را برای این مجموعه برگزیدند که به قانونی بودن آنها، هر چند در رتبه دوم، اشاره داشت. آنها جهت تمایز، به کتاب‌های موجود در نسخه عبری عنوان «قانون اولی»^{۱۹} دادند.

از این رو کلیسای کاتولیک در هشتم آوریل ۱۵۴۶، در شورای ترنت^{۲۰} رسمیت تقریباً کل وولگات را اعلام کرد و فقط کتاب سوم و چهارم مکابیان^{۲۱}، دعای منسی و مزامیر باب ۱۵۱ و اول و دوم کتاب اسدرا^{۲۲} را نپذیرفت.

پس از تحقیقات دامنه‌دار و علمی و ادبی در ۱۹۵۵ منتشر شد و به عنوان مرجع دینی کاتولیکان و پروتستانان فرانسه زبان، پذیرش و اعتبار عام یافت و به اکثر زبان‌های دنیا ترجمه شد و در نهایت پیروز سيار نیز آن را در ایران به فارسی برگرداند.

متن کتاب مقدس اورشلیم فراهم آمده از مقابله روایت‌های کهن به زبان‌های مختلف است. علاوه بر این پی‌نوشت‌های مفصلی که مصححان برای روشن شدن نکات مبهم متن نگاشته‌اند، اطلاعات ارزنده‌ای را در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد و نوعی دین‌شناسی تطبیقی در آنها مدنظر بوده است. حواشی دیگری که کنار سطرها گنجانده شده، خواننده را به بخش‌های دیگر از کتاب مقدس که مطالب آن سطر در آنها به صورتی تکرار شده، ارجاع می‌دهد. علاوه بر این دوره حواشی، مترجم نیز پاره‌ای از توضیحات لازم را برای خوانندگان فارسی زبان در پی‌نوشت آورده که به آداب و مناسک دینی و جزئیات تاریخی مربوط می‌شود. همچنین در موارد لازم ملاحظاتی را بین دو قلاب به پی‌نوشت‌های مصححان افزوده است.^{۴۶}

مترجم در دیباچه کتاب درباره ترجمه‌های کتاب مقدس و نیز ترجمه و پی‌نوشت‌ها و ارجاعات حاشیه‌ای کتاب مقدس اورشلیم اطلاعات مفیدی آورده است. همچنین مقدمه‌ای با عنوان «درآمدی بر کتاب‌های قانونی ثانی» اضافه شده که ترجمه مقاله محققانه‌ای است که در ترجمه جامع کتاب مقدس پیش از کتاب‌های قانونی ثانی آمده است.

از ویژگی‌های دیگر کتاب این است که پیش از ترجمه هر کتاب، در باب نسخه‌های موجود و مفقوده کتاب‌ها و زبان‌های اصلی و اعتبار آنها از نظر فرقه‌های مختلف و موضوع کتاب‌ها توضیحاتی در قالب مقدمه داده شده است.

از نکته‌های مفید دیگر اعراب‌گذاری اعلام و عبارات ناآشنا برای خواننده در متن کتاب و آوردن آنها در بخش پایانی کتاب به فارسی و فرانسه است که خواننده را در درست خواندن اعلام یاری می‌کند.

اما کتاب اپوکریفای عهد عتیق موضوع این نوشتار، را عباس رسول زاده و جواد باغبانی زیر نظر حسین توفیقی ترجمه کرده‌اند که با مقدمه‌ای سه صفحه‌ای از حسین توفیقی آغاز می‌شود و اطلاعات هرچند پراکنده و مختصری از اپوکریفا و گزارشی از ترجمه کتاب در

جدید که بر محبت استوار است، نزدیک‌تر است؛ چون محبت را علت اصلی خلقت می‌داند (۱۱: ۲۴ - ۲۶). با وجود اینکه برخی از این آثار به یونانی نوشته شده و لذا نفوذ اندیشه یونانی در آنها نمایان است، برخی دیگر مثل حکمت بن سیرا برای مقابله با هجوم اندیشه یونانی و دفاع از کبان سنت یهودی و رساله ارمیا برای بر حذر داشتن قوم از پرستش بت‌ها و همچنین طوبیت و یهودیت برای تقویت ایمان قوم و اینکه خدا در همه حال همراه و یاور پارسایان و به منظور تشویق به مقاومت در برابر دشمنان و دوری از افکار بیگانه و پای‌بندی به شریعت نگاشته شده‌اند.^{۴۰} آموزه‌های دیگری همچون جاودانگی، رستاخیز بدن در حیات دیگر، جزا و پاداش، مسئله شر، شیطان‌شناسی^{۴۱}، فرشته‌شناسی^{۴۲} و ستایش حکمت و جزآن نیز مطرح می‌شود.^{۴۳}

اهمیت کتاب‌های قانون ثانی، علاوه بر آنچه در بالا آمد، در این است که شواهد منحصر به فردی درباره ویژگی یهودیت، جامعه یهودی، علایق، اعتقادات، فرهنگ و سیاست و نظام‌های دینی جامعه یونانی مآبی و جزآن را در دوره معبد دوم نشان می‌دهند.^{۴۴}

چنان که در بالا اشاره شد بیشتر کتاب‌های مقدس چاپ شده در جهان فاقد اپوکریفاست؛ در ایران نیز ترجمه‌هایی که از کتاب مقدس چاپ و منتشر شده است فاقد اپوکریفاست. لذا ترجمه این متون فواید بسیاری دارد. کتاب حاضر، اپوکریفای عهد عتیق، ترجمه این متون است.

اما پیش از انتشار ترجمه حاضر، پیروز سيار این کتب را در سال ۱۳۸۰ با نثری شیوا و رسا با عنوان کتاب‌هایی از عهد عتیق: کتاب‌های قانونی ثانی ترجمه و نشری آن را به طبع رساند. لذا ضرورت دارد قبل از پرداختن به کتاب اپوکریفای عهد عتیق به این کتاب نیز اشاره و با آن مقایسه شود. منبع اصلی مترجم برای این ترجمه روایت کتاب مقدس اورشلیم^{۴۵} بوده است که از معتبرترین روایت‌های کتاب مقدس است. این روایت پس از انتشار بیانیه‌ای توسط پاپ پیوس دوازدهم در ۱۹۴۳ تهیه شد. وی راه را برای ترجمه کتاب مقدس به زبان‌های امروزی گشود. این روایت، در فرانسه تصحیح و ترجمه تازه‌ای از کتاب مقدس انتشار یافت که اعتبار جهانی پیدا کرد و به وولگات (تحریری که همگان از آن استفاده می‌کنند) به زبان فرانسه بدل شد. کتاب مقدس اورشلیم به سرپرستی عالمان دومینیکی،

اختیار خواننده قرار می‌دهد.

از آنجا که نسخه‌های اپوکریفا گوناگون است، براساس اطلاعات ناچیزی که بر روی پوشش جلد گالینگور کتاب به انگلیسی آمده می‌توان دریافت که مترجم انگلیسی ترجمه خود را از روی نسخه اصلی یونانی در کنار هفت نسخه ترجمه انگلیسی اپوکریفا تهیه کرده است زیرا این ترجمه‌ها حاوی معروف‌ترین و معتبرترین نسخ اپوکریفا به زبان انگلیسی است. این ترجمه‌ها چنین است:

یونانی^{۴۷}؛ نسخه شاه جیمز^{۴۸}؛ ذوی^{۴۹}؛ کتاب مقدس رونالد ناکس^{۵۰}؛ نسخه انگلیسی معاصر^{۵۱}؛ نسخه استاندارد ویراسته جدید^{۵۲}؛ کتاب مقدس نسخه آمریکای جدید^{۵۳}؛ و نسخه جدید کتاب مقدس اورشلیم.

در این کتاب نیز ابتدا پیش از ترجمه هر کتاب اطلاعات مختصری درباره آن در قالب مقدمه آمده است. نکته دیگر اینکه در این کتاب فقط اپوکریفاهایی قابل قبول برای مذهب کاتولیک آمده است. چنان که پیشتر اشاره شد، ارتدکس‌ها کتاب‌های دیگری را نیز دارای اعتبار قانونی می‌دانند و آنها را در کتاب مقدس خود به صورت ضمیمه می‌آورند. این ترجمه، فاقد این کتب است.

از ویژگی‌های دیگر کتاب این است که فقرات اپوکریفایی کتاب‌های استروودانیال (غزل سه جوان، قصه سوسنه و قصه بعل و اژدها) در یک جا و به همراه مابقی کتاب‌های استروودانیال (موجود در کتاب مقدس مورد پذیرش یهودیان و تمام گرایش مسیحیان) برای حفظ پیوستگی و ترکیب کتب آورده شده است.

از نکات جالب توجه و مفید کتاب توضیح و اطلاعاتی درباره برخی اصطلاحات و اسامی و همچنین ارتباط برخی از مطالب با آیات کتاب مقدس (کتب مورد پذیرش یهودیان و پروتستان‌ها به عنوان کانون) با ذکر نشانی (به مانند کتاب کتاب‌هایی از عهد عتیق) در پاورقی آورده شده است.

در پایان مقال ذکر چند نکته در حد بضاعت نگارنده این سطور لازم به نظر می‌آید؛ به نظر می‌رسد برگردانندگان این اثر به فارسی در تدوین و طبع آن با شتاب عمل کردند و نقایصی در آن مشهود است که زحمت فراوان آنان را زیر سؤال می‌برد. امید است که در چاپ‌های بعدی این اشکالات رفع شود:

۱. نخستین وظیفه مترجمان، معرفی نویسنده و ذکر نام مؤسسه

گردآورنده برای خوانندگان است. در حالی که در این کتاب حتی نام گردآورنده انگلیسی کتاب نیامده و اطلاعات ناچیزی هم که درباره نسخ مورد استفاده مترجم به انگلیسی است در پوشش جلد کتاب ثبت شده است و خواننده را در شناسایی مأخذ اصلی کتاب سردرگم می‌گذارد.

۲. از آنجا که اپوکریفا کمتر شناخته شده است، شایسته بود که گردآورندگان محترم کتاب در ابتدا توضیحاتی در این باره به خوانندگان می‌دادند.

۳. با اینکه در مقدمه کتاب به ترجمه کتاب حاضر از روی ده نسخه مختلف سخن رفته، هیچ اشاره‌ای به آن نسخه‌ها نشده است. فقط در پوشش جلد کتاب به همراه نسخه یونانی، هفت نسخه انگلیسی آمده است.

۴. نکته دیگر شایان ذکر این است که معادل فارسی «کتاب‌های فراموش شده عهد عتیق» که در عنوان کتاب آمده است با توجه به توضیحاتی که در این گفتار اشاره شد درست به نظر نمی‌آید؛ چرا که این کتاب‌ها هرگز فراموش نشدند و کاتولیک‌ها و ارتدکس‌ها از آن استفاده کردند و حتی در ابتدا یهودیان و پروتستان‌ها نیز به آنها مراجعه می‌کردند. لذا معادل «کتاب‌های قانونی ثانی» برای این کتب صحیح‌تر است، و به ویژه آنکه مسیحیان کاتولیک و ارتدکس نیز این معادل را پذیرفته‌اند.

۵. ضعف دیگر این کتاب برخلاف کتاب‌هایی از عهد عتیق، ذکر نکردن ضبط لاتین برای اعلام و اصطلاحات (نه در متن و نه در پاورقی) است که خواننده را در تلفظ بسیاری از این عبارات دچار مشکل می‌کند؛ به ویژه اینکه کتاب مشحون از اسامی و اصطلاحات نامأنوس و مشکل است.

پی‌نوشت‌ها:

1. Old Testament

2. Septuagint

3. Pharos

۴. سیار، پیروز، مقدمه کتاب‌هایی از عهد عتیق، نشر نی، ۱۳۸۰، ص ۲۳.

5. Safra Jacob E., *Apocrypha*, The New Encyclopedia Britannica, Chicago, 1998, Vol. 1, P.482.

29. Tobit
30. Judith
31. Ester
32. Wisdom of Solomon
33. Wisdom of Jesus Ben Sira
34. Baruch
35. Epistle of Jermiah
36. The song of the Three Yong man or The Three Holy Children
37. Susanna
38. Bel and Dragon
39. 1,2 Ezra
۴۰. سلیمانی، عبدالرحیم، کتاب‌های اپوکریفایی عهد قدیم، ص ۹۴-۱۰۰.
41. Demonology
42. Angelology
43. Loewe, Herbert, *Judaism*, James Hastings, Enc. of Religion and Ethics, Charles Scribner's Sons, New York, 1964, Vol. 7, PP.589,590.
44. Rin bartz, Adele, *The Apocrypha*, John Barton, The Biblical world, Routledge, New York, 2002, Vol.1, P.26.
45. New Jerusalem Bible
۴۶. سیار، پیروز، ص ۳۱-۳۲.
47. Greek
48. King James Version
49. Douay
50. The Holy Bible by Ronald knox
51. Today's English Version
52. New Revised Standard Version
53. New American Bible
6. Saint Jérôme
7. Peschitto
8. Vulgate
۹. سلیمانی، عبدالرحیم، «کتاب‌های اپوکریفایی عهد قدیم»، هفت آسمان، سال دوم، شماره پنجم، بهار ۱۳۷۹، ص ۹۰ و «درآمدی بر شناخت کتاب مقدس»، هفت آسمان، سال اول، شماره دوم، تابستان ۱۳۷۸، ص ۱۶۴
10. Apocrypha
11. Non Canonical
12. Safra, Jacob E., P.482
13. Esoteric
14. Ibid
15. Church fathers
16. heretical
۷. Pseudepigrapha. کتاب‌هایی که هیچ یک از فرقه‌های قانونی نمی‌دانند. عنوان سوداپیگرافایا مجعول العنوان را به خود گرفته است. کاتولیک نام اپوکریفا را بر کتاب‌های مورد قبول شان نمی‌پذیرند، این نام را برای این دسته از کتاب‌ها به کار می‌برند.
18. Deutercanonical
19. Protocanonical
20. Council of Trente
21. 3,4 Maccabees
22. 1,2 Esdras
23. Grant Frederick C., "Apocrypha", The Enc. Americanan International Edition, New York, 1973, Vol. 1, P.97.
24. Martin Luther
25. Calvinists
26. Ibid, P.98.
۲۷. Tanakh؛ کتاب مقدس عبری
۲۸. توفیقی، حسین، «کتاب رازهای خنوخ»، هفت آسمان، سال اول، شماره سوم و چهارم، پاییز و زمستان ۱۳۷۱، ص ۲۲.